

І.Л.Бомбергер*викладач кафедри
цивільного права та цивільного процесу
Національної академії державної прикордонної служби
імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький)*

УДК 349.3

СУБ'ЄКТИ-ОДЕРЖУВАЧІ СПЕЦІАЛЬНИХ ПЕНСІЙ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

В статті проведено комплексне дослідження суб'єктів-одержувачів спеціальних пенсій. Автор обстоює позицію, що критерієм для відмежування спеціальних суб'єктів права на пенсійне забезпечення від загальних є підстава виникнення правового статусу.

В статье проведено комплексное исследование субъектов-получателей специальных пенсий. Автор отстаивает позицию, что критерием для разграничения специальных субъектов права на пенсионное обеспечение от общих является основание возникновения правового статуса.

The article reveals complex investigation of subjects receiving special pension. The author upholds the position that the criterion to mark off the special law subjects for pension administration from general one is the base of legal status accrual.

На сьогоднішньому етапі розвитку української економіки, яка зараз випробовується на міцність ще й всевітньою економічною кризою, особливо гостро стоїть питання збереження та реформування механізму призначення спеціальних пенсій, відсутність єдиного легального (законодавчого) визначення поняття суб'єктів-одержувачів "спеціальних пенсій". Значна частина питань, пов'язаних із характеристикою правового статусу суб'єктів-одержувачів спеціальних пенсій залишається малодослідженою.

У своїх працях науковому дослідженню суб'єктів спеціальних пенсій приділяли увагу О. І. Кульчицька (дослідження суб'єктів права соціального забезпечення України), Л. О. Гречук (дослідження суб'єктів-одержувачів в праві соціального забезпечення Росії), М. М. Клемпарський, Л. М. Князькова (пенсійне забезпечення військовослужбовців ОВС), Р. І. Обручков, А. В. Скоробатсько (пенсійне забезпечення науково-педагогічних працівників), Н. Б. Болотіна (спеціальний соціальний захист), С. М. Синчук (поняття спеціальних пенсій та суб'єкти-одержувачі спеціальних пенсій), проте цілісного наукового дослідження суб'єктів-одержувачів спеціальних пенсій у праві соціального забезпечення досі немає, недостатньо охарактеризовано особливості правового статусу окремих груп суб'єктів цієї галузі права.

Метою дослідження виступає комплексний аналіз суб'єктів-одержувачів спеціальних пенсій; характеристика суб'єктів, які отримують спеціальні пенсії, за умови з'ясування правового статусу як загальних так і спеціальних суб'єктів.

Суб'єктами основного пенсійного правовідношення з одного боку, є фізична особа (громадянин України), іноземець, особа без громадянства), з другого-державний орган з соціального захисту(органи Пенсійного фонду України). У такому правовідношенні є суб'єкти надання і суб'єкти-одержувачі пенсії [1, с. 157]. Суб'єкт-одержувач певного соціального блага — це суб'єкт права на пенсію. Це фізична особа, яка зазнала певного соціального ризику (або одночасно кількох соціальних ризиків). Правова функція суб'єктів права на пенсію полягає в отриманні пенсійного забезпечення (пенсії). У науковій літературі цих суб'єктів прийнято називати "фізичні особи" (Б. І. Сташків [2, с. 42], М. Л. Захаров, Є. Г. Тучкова [3, с. 132] або "громадяни" О. Г. Чутчева [4]). В основу двозначного підходу покладено положення ст. 46 Конституції України, що гарантує громадянам право на соціальний захист [5, с. 165].

Н. Б. Болотіна зазначає, що конституційна норма тут не відповідає міжнародним стандартам і не узгоджується з чинним законодавством України [6].

Вона звертається до Закону України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства", де передбачено право іноземців та осіб без громадянства на соціальний

© Бомбергер І.Л., 2009.

захист, у тому числі й на одержання пенсії та інших видів соціальної допомоги. Аналогічні положення містяться в законах України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, та “Про державну допомогу сім’ям з дітьми”. Законодавство України про соціальне страхування, визначаючи суб’єкт права на відповідний вид страхових виплат чи послуг вживає термін “громадяни”, що передбачає зарахування до цієї категорії, крім власне громадян, також іноземних громадян та осіб без громадянства, є невинуватим [5, с. 166].

Таким чином, суб’єктами, які отримують пенсії є фізичні особи. Основу їх галузевого правового статусу становить право особи на пенсію, яке виникає на основі соціального ризику.

При пенсійному забезпеченні в разі втрати годувальника правомочним суб’єктом, як виняток із загального правила, може виступати не окрема фізична особа (громадянин) [7, с. 76], а сім’я — як колективний суб’єкт.

Детально “прихильників” і “противників” теорії колективного пенсіонера дослідила С. М. Синчук [8, с. 51], яка вважає, що термін сім’я для означення цього суб’єкта, який вживається в галузевій літературі, не зовсім вірно відображає його зміст: не всі члени сім’ї (зокрема, праездатні) можуть бути суб’єктами правовідносин даного виду, тому більш правильним видається застосовувати термін “члени сім’ї”, оскільки Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” від 9 липня 2003 р. [9], ст. 36 передбачено надання права на пенсію у зв’язку з втратою годувальника праездатним членам сім’ї померлого годувальника.

Офіційне тлумачення поняття “член сім’ї” здійснив Конституційний суд України у справі за конституційним поданнями Служби безпеки України, державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерство фінансів України щодо офіційного тлумачення положень п. 6 ст. 12 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей”, ч. ч. 4 і 5 ст. 22 Закону України “Про міліцію” та ч. 6 ст. 22 Закону України “Про пожежну безпеку” (рішення від 3 червня 1999 р. № 5-рп/99), згідно якого членами сім’ї вважаються особи, що перебувають між собою у правовідносинах, природа яких визначається однією із таких ознак: кривими (родинними) зв’язками або шлюбними відносинами; постійним спільним проживанням; веденням спільного господарства.

Окрім загальних суб’єктів на пенсійне забезпечення існують також і спеціальні суб’єкти, які отримують пенсії. Ними також є фізичні особи, для яких отримання пенсійного забезпечення залежить від наявності вже не загального, а спеціального правового статусу, виникнення якого пов’язується з наявністю відповідних юридичних фактів:

— виконання цими особами обов’язків, які мають важливе значення для держави (участь в бойових діях, у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, тривала сумлінна праця);

— заподіяння шкоди цим особам внаслідок військових конфліктів, техногенних катастроф, тощо.

Спеціальний соціальний захист стосується, як зазначає Н. Б. Болотіна:

— кола осіб, які виконують певний вид державної діяльності, протягом якої не підлягають обов’язковому державному соціальному страхуванню, але держава бере на себе обов’язок щодо їх підвищеного соціального забезпечення;

— кола осіб, які підлягають соціальному страхуванню, але держава бере на себе обов’язок щодо їх підвищеного соціального забезпечення або покладає такий обов’язок на конкретних суб’єктів [1, с. 367].

До першої категорії згідно з чинним законодавством належать військовослужбовці, особи начальницького та рядового складу органів внутрішніх справ, кримінально-виконавчої системи України, особи начальницького складу податкової міліції та деякі інші категорії осіб, для яких законодавством передбачено лише частину інших умов пенсійного забезпечення, ніж за загальним пенсійним Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” (державні службовці, народні депутати, судді, прокурори та ін.). При цьому різниця між розміром пенсії, передбаченим спеціальним законом та розміром пенсії із солідарної системи фінансується з Державного бюджету України.

Правовий статус спеціальних суб’єктів визначається відповідними законодавчими актами, що встановлюють підстави, види та порядок надання соціального забезпечення цим категоріям громадян. Наприклад, Закон України “Про статус і соціальний захист

осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” встановлює, що постраждалими внаслідок Чорнобильської катастрофи є учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, а також потерпілі від Чорнобильської катастрофи. Закон подає перелік осіб, які належать до цих категорій.

Коло суб'єктів, які мають право на спеціальну пенсію за віком, визначається відповідно до окремих законів України: “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб”, “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, “Про державну службу”, “Про державну підтримку засобів масової інформації та спеціальний захист журналістів”, “Про дипломатичну службу”, “Про судову експертизу”, “Про службу в органах місцевого самоврядування”, “Про прокуратуру”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про пенсії за особливі заслуги перед Україною”, “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”, а також Митним кодексом України.

Як зазначають М. Л. Захаров та Є. Г. Тучкова привілейована пенсійна система (спеціальні пенсії) встановлюються для окремих категорій громадян, як правило головним чином для службовців визначених структур [3]. Для деяких таких громадян вводилась своя визначена тільки для них пенсійна підсистема; для інших використовувалась введена раніше привілейована система, встановлена для кадрових військовослужбовців (іншими словами, вони включались в цю систему поряд з такими військовослужбовцями).

Значимо, що в галузевій науковій літературі немає єдиного підходу до класифікації суб'єктів. Важкість у здійсненні класифікації зумовлена значною різноманітністю суб'єктів права на пенсійне забезпечення.

Сьогодні право соціального забезпечення набуває окремих ознак приватного права: спрямованість на захист інтересів окремої особи, а не всього суспільства, поширення договірною способом регулювання правових відносин, формування системи недержавного пенсійного забезпечення.

Досліджуючи поняття і ознаки публічного права, Ю. А. Тихомиров робить висновок, що в системі права поряд із традиційними елементами (приватним та публічним правом) з'явився третій елемент — соціальне право якому притаманні ознаки як приватного так і публічного права [10, с. 26].

Радянська правова наука традиційно суб'єктів права поділяла на громадян та організації [11, с. 139]. Цей поділ виник як альтернатива класифікації суб'єктів права на фізичних та юридичних осіб. Зокрема О. В. Мицкевич вказував на те, що категорія юридичної особи охоплює лише певну сферу діяльності організацій — їх оперативну господарську діяльність, вона не може характеризувати правосуб'єктність громадських організацій та державних органів в сфері здійснення державної влади [11]. В сучасній науці такий поділ пропонує А. В. Поляков [12].

Якщо в радянській правовій літературі така класифікація викликала дискусії щодо доцільності використання термінів “юридичні особи” чи “організації”, то сучасна наукова полеміка ведеться навколо доцільності вживання термінів “громадяни” чи “фізичні особи”. На підставі критерію організаційно-правової форми соціального забезпечення суб'єктів права на пенсійне забезпечення можна класифікувати залежно від участі в системі соціального страхування. Тобто цих суб'єктів можна поділити на осіб, які беруть участь в системі пенсійного страхування (застраховані), і тих, які не беруть участь в цій системі (незастраховані). Застраховані особи отримують відповідні види пенсійного забезпечення за рахунок коштів пенсійного фонду, а незастраховані — з коштів державного чи місцевих бюджетів, або інших джерел фінансування. Такий поділ має практичне значення, оскільки дає можливість чітко визначити, право на які види пенсійного забезпечення має конкретна особа і в якій орган необхідно звернутися, щоб реалізувати це право. Важливо здійснити таку класифікацію суб'єктів яка б давала можливість визначити місце будь-якого з цих суб'єктів в системі пенсійного забезпечення, зокрема. Відмінність між суб'єктами права на пенсійне забезпечення полягає в різних підставах на отримання такого забезпечення, що зумовлюють виникнення різних прав і обов'язків.

Суб'єктів права на пенсійне забезпечення можна поділити на тих, права і обов'язки яких в цій сфері виникають у зв'язку із соціальними ризиками, які є загальними для усіх людей (загалом та професійні ризики), і тих, права і обов'язки яких виникають у зв'язку із тими ризиками, які є можливими лише для чітко визначеного кола людей (державно-політичні, техногенні, екологічні ризики). З огляду на це сукупність прав і

обов'язків суб'єктів на пенсійне забезпечення, що виникають на підставі загальнонародських чи професійних ризиків, ми позначаємо терміном “загальний галузевий правовий статус”, а сукупність тих прав і обов'язків, які виникають із наявністю інших соціальних ризиків — “спеціальний галузевий правовий статус”. Відповідно і суб'єкти права на пенсійне забезпечення можна поділити на загальних і спеціальних.

До загальних суб'єктів належать пенсіонери, інваліди внаслідок загального захворювання, трудового каліцтва чи професійного захворювання, особи, які втратили годувальника внаслідок загального захворювання, трудового каліцтва чи професійного захворювання. Особливим загальним суб'єктом права на соціальне забезпечення є сім'я.

Спеціальними суб'єктами права на пенсійне забезпечення є фізичні особи, для яких отримання такого забезпечення залежить від наявності спеціального правового статусу. Наприклад, до цієї категорії, належать ветерани військової служби, учасники бойових дій, військовослужбовці та члени їхніх сімей, особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Правовий статус цих суб'єктів визначається відповідними законодавчими актами, де визначено підстави і порядок надання пенсійного забезпечення цим категоріям громадян.

Для виникнення прав, що становлять спеціальний галузевий правовий статус, достатньо наявності визначених законодавством юридичних фактів, а для реалізації цих прав необхідне підтвердження наявності такого правового статусу. За загальним правилом, соціальний ризик загального характеру як підстава виникнення права на пенсійне забезпечення не потребує підтвердження. Його наявність лише констатують уповноважені державою органи, внаслідок чого в особи виникає право на відповідні види пенсійного забезпечення. Натомість наявність спеціального галузевого правового статусу повинна бути підтверджена.

Таким чином, особи, в якій є підстави для визначення її спеціального галузевого правового статусу, потрібно пройти спеціальну юридичну процедуру — отримати документ, який підтверджує цей правовий статус. Так, п. 2 Порядку видачі посвідчень особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи [13], затверджений постановою КМУ від 27 вересня 2000 р. № 1467, п. 2 Порядку видачі посвідчення і вручення нагрудного знака “Ветеран військової служби”, затверджений постановою КМУ від 30 серпня № 1601 [14], містять аналогічні положення.

Посвідчення, які підтверджують спеціальний галузевий правовий статус видають різні органи. Так, “Посвідчення учасника бойових дій” видають органи Міністерства оборони, Служби безпеки, Управління державної охорони, Міністерства внутрішніх справ України [15]; посвідчення “Ветеран військової служби” — військові комісаріати.

Різноманітність органів що видають посвідчення, які підтверджують спеціальний галузевий правовий статус, зумовлена великою кількістю спеціальних суб'єктів права на пенсійне забезпечення. Створення єдиного органу в цьому випадку є недоцільним, оскільки це спричинило б труднощі для осіб, які звертаються за підтвердженням спеціального галузевого правового статусу.

О. І. Кульчицька визначає спеціальний галузевий правовий статус, як сукупність визначених спеціальними законами прав і обов'язків суб'єктів на пенсійне забезпечення, що виникають незалежно від наявності загального галузевого правового статусу на підставі обставин суспільно-історичного чи екологічного характеру, або внаслідок визначення особливих заслуг особи перед державою [16, с. 14]. Умовою реалізації прав і обов'язків, що становлять спеціальний галузевий правовий статус — є отримання документа, що підтверджує його наявність.

Зміст правового статусу складається з наступних елементів:

- правосуб'єктність;
- основні права та обов'язки закріплені законодавством;
- відповідальність за неналежне виконання юридичних обов'язків [17, с. 72].

Передумовою виникнення в особи права бути стороною у правовідносинах є правосуб'єктність особи. У правовій науці не існує єдиного підходу щодо розуміння змісту правосуб'єктності.

Загальновідомо, що поняття правосуб'єктності виникло ще в науці цивільного права і згодом увійшло в теорію права та інші галузі права. Однак і досі визначення поняття та змісту правосуб'єктності викликає дискусії.

Ще за радянського періоду розвитку науки існували різні підходи до розуміння правосуб'єктності та її елементів, що зумовлено неоднаковим розумінням вченими поняття правосуб'єктності. Як своєрідні триваючі відносини між особою та державою, відносини, які зумовлюють можливість особи за наявності фактичних умов, передбачених правовою нормою, бути учасником правовідносин того чи іншого виду, тобто мати її чи інші правомочності та виконувати її чи інші обов'язки розглядає М. Г. Александров правоздатність (а отже і правосуб'єктність) [18, с. 134]. Свого часу така позиція тлумачення поняття правосуб'єктності заслуговувала на увагу, однак, як зазначає І. О. Кульчицька сьогодні вона не узгоджується із сучасними підходами до розуміння прав особи [16]. Відповідно до ст. 6 Загальної декларації прав людини [19] кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визначення її правосуб'єктності. Таким чином, держава не має права наділяти особу правосуб'єктністю, вона може лише її визнати. З огляду на вищезазначене, правосуб'єктність не можна визначати як різновид правовідносин.

На думку О. В. Міцкевича, правосуб'єктність — це наявність в особи чи організації певних прав та обов'язків і визнаної законом можливості мати інші права та обов'язки, які виникають в процесі участі в суспільному житті (тобто правоздатності) [11, с. 6] однак, вчений залишає поза увагою те, що наявність правосуб'єктності передбачає можливість не лише мати, а і реалізовувати права та обов'язки.

Зміст правосуб'єктності як передумови правовідносин більшість вчених — правознавців визначають правоздатністю і дієздатністю.

В науці права соціального забезпечення немає єдиного розуміння змісту і ознак правоздатності.

Одні вчені правоздатність визначають як здатність мати права і обов'язки. До прихильників такого підходу відносять вчених-теоретиків Н. Л. Гранат [20], М. Л. Захаров, Е. Г. Тучкова [3], В. Н. Толкунова [21, с. 71], В. П. Галаганов [22, с. 97].

Інша як група вчених характеризує правоздатність визнану державою загальною можливістю мати передбачені законом права та обов'язки і в тому числі у сфері соціального забезпечення Р. І. Іванова [23, с. 85], О. Є. Мачульська [24, с. 20].

В. І. Сташків формулюючи визначення правоздатності стверджує, що правоздатність — це природний стан, невід'ємна властивість особи, що гарантується державою, і яка дає їй можливість мати права і виконувати юридичні обов'язки у сфері соціального забезпечення [2, с. 40].

Як стверджує П. Д. Пилипенко, правоздатність — це соціально-правова властивість особи, яка існує тому, що у суспільстві наявне право, завдяки дії якого особа і є правоздатною [25, с. 140].

Із загальнотеоретичної точки зору елементом системи загальної правоздатності можна вважати і пенсійну правоздатність, як здатність особи мати право на пенсійне забезпечення: людина наділена пенсійною правоздатністю вже з огляду на її існування. Тому, як зазначає С. М. Синчук, постає питання про доцільність взагалі виділяти правоздатність як передумову виникнення пенсійного правовідношення, якщо нею наділена будь-яка людина в суспільстві [8].

Вирішенням проблеми правоздатності в сфері пенсійного забезпечення займалося багато вчених, серед яких В. С. Андреев [26, с. 122], Р. І. Іванова [23, с. 88], С. М. Сивак [8], В. І. Сташків [2, с. 89]. Деякі вчені пропонують ввести категорію спеціальної правоздатності. Останню розуміють як підвид загальної і галузевої та визначають — як здатність осіб бути учасником лише певного виду правовідносин в межах окремої галузі права [27, с. 144], як реальну можливість громадян реалізувати суб'єктивне право на конкретний вид соціального забезпечення, обслуговування [28, с. 88], як здатність бути учасником правовідносин, котрі виникають у зв'язку із заняттям певних посад, чи приналежністю осіб до визначених категорій суб'єктів права [29, с. 362]. Наявність спеціальної правоздатності автори обґрунтовують різноманітністю суб'єктів, строків виникнення і змісту правовідносин.

Як зазначає С. М. Синчук, категорія спеціальної, зокрема пенсійної правоздатності викликає принципові заперечення, оскільки не можна розуміти пенсійну правоздатність як характеристику особи від народження елементом загальної правоздатності і одночасно вказувати на будь-які умови її виникнення [8].

Таким чином, якщо глибше проаналізувати дефініцію спеціальної правоздатності, то легко побачити, що всі вони зводяться до іншого поняття—дієздатності, яку в теорії

права прийнято розуміти як здатність своїми діями набувати права і виконувати обов'язки, що передбачає можливість особи усвідомлювати свої дії та керувати ними. Це визначає законом можливість суб'єкта особисто вчиняти юридичні дії, тобто здатність особисто своїми діями вступати у правовідносини, здійснювати суб'єктивні права і виконувати юридичні обов'язки.

Дієздатність і правоздатність знаходяться в різних площинах. Різниця між ними полягає в наступному:

- дієздатність встановлюється законом, а правоздатність є природною властивістю людини, визнаною державою;
- дієздатність перебуває в динаміці, її зміст і обсяг з часом розширюється, чи звужується у передбачених перед законом випадках, а правоздатність перебуває у статіці, її зміст та обсяг не можна обмежити;
- дієздатність прямо залежить від віку людини, а на правоздатність вік не впливає;
- на дієздатність впливає стан здоров'я, а правоздатність від нього не залежить;
- дієздатність пов'язана із фактичними правами і обов'язками конкретної людини, а правоздатність — з можливими правами і обов'язками потенційного суб'єкта права.

Особливістю окремих видів пенсійної дієздатності є те, що її настання законодавець в більшості пов'язує не з певним віком особи, а з настанням тих чи інших подій (втрата працездатності, втрата годувальника). Для пенсійних правовідносин характерна наявність цілого ряду видів дієздатності. Базуючись на положеннях пенсійного законодавства, можна виділити наступні види пенсійної дієздатності: за віком, в разі втрати годувальника, в разі непрацездатності, за вислугою років, в разі інвалідності, в разі настання страхового випадку [30, с. 107]. Пенсійним законодавством встановлені спеціальні правила настання дієздатності в залежності від виду пенсійних правовідносин. Так, пенсійна дієздатність за вислугою років виникає в особі, яка має відповідну вислугу років (спеціальний стаж).

Дієздатність отримати пенсію в разі інвалідності зумовлена двома фактами: виникнення інвалідності і наявність її певного зв'язку із суспільно корисною діяльністю, яка може бути двоюкою в залежності від причин інвалідності: при інвалідності внаслідок загального захворювання право на пенсію опосередковується законодавцем терміном суспільно корисної діяльності до настання того чи іншого віку суб'єкта (наприклад, до досягнення 23 років необхідно мати 2 роки страхового стажу), а при інвалідності внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання пенсія признається особі лише за умови страхування її від нещасного випадку, професійних захворювань.

Ознаки пенсійної дієздатності членів сім'ї як суб'єктів пенсійних правовідносин є: родинний зв'язок чи своєцтво з померлим, працездатність чи догляд за дітьми померлого, реальне або можливе перебування на постійному утриманні годувальника. Фактор спільного проживання не відіграє визначальної ролі для реалізації права на пенсійне забезпечення в разі втрати годувальника.

Суб'єктами пенсійних правовідносин певного виду (спеціальними суб'єктами) можуть бути лише окремі категорії громадян, наділені особливою пенсійною дієздатністю, що зумовлено специфічним характером виконуваної роботи, станом здоров'я, територією проживання. Традиційно як в науковій літературі, так і в пенсійному законодавстві вказану дієздатність називають передумовою виникнення пенсійних правовідносин за вислугою років.

Спеціальна дієздатність характерна також для суб'єктів пенсійних відносин, що виникають на основі Законів України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи", "Про наукову і науково-технічну діяльність", "Про пенсії за особливі заслуги перед Україною" та інші.

Так, відповідно до Закону України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи" суб'єктами пенсійних відносин можуть бути: лише постраждалі від Чорнобильської катастрофи; особи передпенсійного віку. Відповідно до Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" суб'єктами наукової і науково-технічної діяльності є: вчені, наукові працівники, науково-педагогічні працівники, а також наукові установи, наукові організації, вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації, громадські організації в науковій та науково-технічній діяльності.

Аналізуючи співвідношення загального і спеціального правових статусів, І. П. Левченко та С. В. Облієнко зазначають що, відмінність між ними можна визначити як відмінність між загальними і окремим. Спеціальний правовий статус визначає

правове становище людини як особи, що виконує соціально-значимі функції: професійні, суспільно-політичні, сімейні та інші. В такий спосіб спеціальний правовий статус, на думку науковців, доповнює, конкретизує поняття загального правового статусу громадянина, завдяки чому воно стає більш змістовним, чітким і соціально визначеним [31, с. 195]. Такі погляди поділяють й інші дослідники теорії права (Н. І. Матузов [32, с. 236], П. М. Рабинович [33, с. 160]). Соціальні ризики які є підставою виникнення спеціального галузевого правового статусу, охоплює поняття “публічні соціальні ризики”, оскільки причини їх виникнення мають, зазвичай, публічний характер. Вони хоч і завдають шкоди індивідові, тобто мають індивідуально спрямований наслідок, все ж виникають із заздалегідь передбачуваних обставин суспільно-історичного чи екологічного характеру.

Отже, проведене нами дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Суб'єктами пенсійних правовідносин певного виду (спеціальними суб'єктами) можуть бути лише окремі категорії громадян, надлені особливою пенсійною дієздатністю, що зумовлено специфічним характером виконуваної роботи, станом здоров'я, територією проживання. Традиційно як в науковій літературі, так і в пенсійному законодавстві вказану дієздатність називають передумовою виникнення пенсійних правовідносин за вислугою років.

2. Суб'єктів права на пенсійне забезпечення можна поділити на тих, права і обов'язки в цій сфері виникають у зв'язку із соціальними ризиками, які є загальними для усіх людей (загальні та професійні ризики), і тих, права і обов'язки яких виникають у зв'язку із тими ризиками які є можливими лише для чітко визначеного кола людей (державно-політичні, техногенні, екологічні ризики).

3. Спеціальні суб'єкти володіють спеціальним галузевим правовим статусом, пов'язаним з наявністю соціальних ризиків, зумовлених обставинами суспільно-історичного чи екологічного характеру. Отже, критерієм для відмежування спеціальних суб'єктів права на пенсійне забезпечення від загальних є підстава виникнення правового статусу.

Список використаних джерел

1. *Болотіна Н. Б.* Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні / Н. Б. Болотіна. — К.: Знання, 2005.
2. *Сташків Б.* Суб'єкти правовідносин в сфері соціального забезпечення / Б. Сташків // *Право України.* — 20003. — № 2. — С. 42.
3. *Захаров М. Л., Тучкова Є. Г.* Право соціального забезпечення Росії: Учебник, 2-ое издание, исправленное и переработанное / М. Л. Захаров, Э. Г. Тучкова. — М.: БЕК, 2002.
4. *Чутчева О.* Громадяни як суб'єкти соціально-забезпечувальних правовідносин: теорія і практика / О. Чутчева // *Право України.* — 2003. — № 7. — С. 65-69.
5. *Право соціального забезпечення*: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, С. М. Синчук та ін. / За ред. П. Д. Пилипенка. — К.: Вид. дім “Ін Юре”, 2006.
6. *Болотіна Н.* Право людини на соціальне забезпечення в Україні / Н. Болотіна // *Право України.* — 2000. — № 2. — С. 42.
7. *Войко М. Д.* Право соціального забезпечення України: Навч. посіб. — Вид. 3-є, доп. та переробл. / М. Д. Войко. — К.: Атіка, 2006.
8. *Сивак С. М.* Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні.: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Сивак Світлана Миколаївна. — Львів, 1999.
9. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. // ВВР. — 2003. — № 49. — Ст. 376.
10. *Тихомиров Ю. А.* Публічне право: Учебник / Ю. А. Тихомиров. — М.: БЕК, 1995.
11. *Мицкевич О. В.* Суб'єкти советського права / О. В. Мицкевич. — М.: Госюриздат, 1962.
12. *Поляков А. В.* Общая теория права: Курс лекций / А. В. Поляков. — СПб.: Изд-во “Юридический центр Пресс”, 2001. — 642 с.
13. Порядок видачі посвідчень особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 20.01.1997 р., № 51 // *Урядовий кур'єр.* — 1997. — 6 лютого.
14. Порядок видачі посвідчення і вручення нагрудного знака “Ветеран військової служби”. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 30.08.1999 р., № 1601 // *Урядовий кур'єр.* — 1999. — 29 вересня.

15. Положення про порядок видачі посвідчень і нагрудних знаків ветеранів війни, затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 12.05.1994 р., № 302 // ЗП України. — 1994. — № 9.— Ст. 218.
16. *Кульчицька О. І.* Суб'єкти права соціального забезпечення України: Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Кульчицька Олена Іванівна. — Львів, 2007.
17. *Батыгин К. С.* Право социального обеспечения. Общая часть / К. С. Батыгин. — М. : Статут, 1988.
18. *Александров Н. Г.* Законность и правоотношения в советском обществе / Н. Г. Александров. — М. : Госюриздат, 1955.
19. Международные документы по правам человека. — Х. : РНФ "Арсис, ЛТД", 2000. — (Загальна декларація прав людини). — С. 6-12.
20. *Гранат Н. Л.* Правовые отношения / Н. Л. Гранат // Юрист. — 1998. — № 10. — С. 12.
21. Право социального обеспечения : Учебник / Под ред. К. Н. Гусова. — М. : ООО "ТК Велби", 2002.
22. *Галаганов В. П.* Право социального обеспечения : Учебник для студ. проф. учеб. завед. / В. П. Галаганов. — М. : Изд. центр "Академия", 2004.
23. *Иванова Р. Н.* Правоотношения по социальному обеспечению в СССР / Р. Н. Иванова. — М. : Изд-во МГУ, 1986.
24. *Мачульская Е. Е., Горбачёва Ж. А.* Право социального обеспечения: Учебное пособие для вузов.— 3-е изд. перераб. и доп. / Е. Е. Мачульская, Ж. А. Горбачёва. — М. : "Книжный мир", 2001.
25. *Пилипенко П. Д.* Проблеми теорії трудового права: Монографія / П. Д. Пилипенко. — Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 1999.
26. *Андреев В. С.* Право социального обеспечения в СРСР : Учебник / В. С. Андреев. — М. : Юрид. лит., 1987.
27. Теория государства и права / Под ред. С. С. Алексеева. — М. : Юрид. лит, 1985.
28. *Иванов С. А.* Советское трудовое право : проблемы использования трудовых ресурсов / С. А. Иванов. — М. : Наука, 1990.
29. *Прокопенко В. І.* Трудове право України : Підручник / В. І. Прокопенко. — Х. : Консум, 1998.
30. *Клемпарський М. М.* Правове регулювання пенсійного забезпечення працівників органів внутрішніх справ : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Клемпарський Микола Миколайович. — Х., 2004.
31. *Левченко Ч. П.* Теория государства и права : Учебное пособие / Ч. П. Левченко. — М. : "Проспект", 1996.
32. Теория государства и права : Курс лекцій / Под. ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. — М., 1997.
33. *Рабинович П. М.* Основы загалльної теорії права та держави : Навч. посіб. [6-е вид.] / П. М. Рабинович. — Х. : Консум, 2002.

*Рекомендовано до друку кафедрою трудового, аграрного та екологічного права
Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 6 від 2 березня 2009 року)*

Надійшла до редакції 06.03.2009
Рекомендована до друку 19.06.2009

